

Аннотація

Статья посвящена раскрытию авторского опыта преподавания курсов “История украинской литературы конца XIX – начала XX вв.” и “Литература и фольклор” для студентов стационара факультета украинской филологии III и V курсов НПУ имени М. П. Драгоманова на основе внедрения элементов программы творческого применения философии и стратегий “Чтение и письмо для развития критического мышления”, разработанных Научно-методическим центром “Интеллект”.

Summary

In the article there revealed the peculiarities of teaching courses : “History of Ukrainian literature of the end of XIX – beginning of XX centuries” and “Literature and folklore for students hospital of the faculty of Ukrainian Philology III and V courses of the National pedagogical University named after M. P. Dragomanov on the basis of introduction of the elements of the programme of creative application of philosophy and strategies for Reading and writing for critical thinking development”, developed by the Scientific-methodical center “Intellect”.

Ключові слова: вища філологічна освіта, технології розвитку критичного мислення, критичне мислення студентів, інтерактивне навчання.

Ключевые слова: высшее филологическое образование, технологии развития критического мышления, критическое мышление студентов, интерактивное обучение.

Key words: higher philological education, technology, development of critical thinking, critical thinking of students, interactive education.

Подано до редакції 24.04.2013.

УДК [378.091.2:80]:378.011.3-051

© 2013

Починкова М. М.

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІН ФІЛОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ ДЛЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Однією зі складних проблем системи вищої освіти на сучасному етапі є організація самостійної роботи студентів. Особливої актуальності набула ця проблема останнім часом зі вступом України в Болонський процес: зменшується кількість аудиторних годин, збільшується кількість навчального матеріалу винесеного на самостійне позааудиторне вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Дослідженню організації самостійної роботи присвячено значну кількість досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, педагогів і психологів, як минулого, так і сучасності. Важливим аспектам самоосвіти присвячували роботи Л. Воєводін, І. Горлінсьуї, Г. Дьяконов, Є. Заїка, І. Зимня, І. Зязюн, Т. Ільїн, Я. Коменський, І. Костенко, С. Кубіцький, О. Медведєва, П. Підкасистий, Т. Руденко, Г. Соболевська, В. Сухомлинський, В. Шаламов та ін.

Формулювання цілей статті... Мета нашої статті полягає у визначенні основних принципів організації самостійної роботи з дисциплін філологічного спрямування для майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження... Самостійна робота з дисциплін філологічного спрямування для майбутніх учителів початкових класів будується на загальнодидактичних та лінгводидактичних принципах. Для визначення принципів організації самостійної роботи узагалі та самостійної роботи з дисциплін філологічного спрямування зокрема важливо з'ясувати, що означає поняття “принципи навчання”, “принципи організації самостійної роботи”, як вони реалізуються в системі освіти, які принципи виділяють педагоги та лінгводидакти. Проблему визначення лінгводидактичних принципів навчання розглядають вітчизняні учені-методисти О. Біляєв, О. Горошкіна, С. Караман, Т. Окуневич, М. Пентиліук, Т. Симоненко, М. Стельмахович та ін.

Під дидактичними принципами навчання у вищій школі розуміють положення, які виражають залежність між цілями підготовки спеціалістів із вищою освітою й закономірностями, що спрямовують практику навчання у ВНЗ [5, с. 71].

Під принципами організації самостійної роботи з курсу філологічних дисциплін ми будемо розуміти основні вихідні дидактичні положення, які виражають вимоги до процесу організації самостійної роботи з дисциплін філологічного циклу, і побудова самої системи, що повинна формуватися з урахуванням цих положень. Цими поняттями ми будемо послуговуватися. Під час організації самостійної роботи викладач має керуватися загальнодидактичними, методичним та власне методичними принципами.

Уважаємо загальнодидактичні принципи організації самостійної роботи з курсу філологічних дисциплін вихідними для нашого дослідження. Під час організації самостійної роботи з дисциплін філологічного циклу викладач обов'язково повинен керуватися загальнодидактичними принципами організації самостійної роботи, оскільки вони відображають логіку побудови навчального процесу, закономірності засвоєння навчального матеріалу, при цьому за допомогою принципів визначено форми й методи навчання.

Серед загальнодидактичних усвід за В. Сластьоніним основними вважаємо принципи науковості; принцип навчання, яке виховує; принцип фундаментальності; принцип наслідування, послідовності, систематичності навчання; принцип відповідності навчання індивідуальним особливостям; принцип свідомості та творчої активності; принцип доступності навчання при достатньому рівні його складності, принцип продуктивності й надійності навчання, принцип оптимальності [7, с. 170-184]. Крім того, важливим на нашу думку є принцип професійної спрямованості. Важливим також для організації самостійної роботи з дисциплін філологічного спрямування є принципи відповідності дидактичного процесу закономірностям навчання мови. Розглянемо окремі з них.

Принцип відповідності дидактичного процесу закономірностям навчання передбачає врахування закономірностей навчання української мови у створенні такої методики навчання філологічних дисциплін, що забезпечує вдосконалення знань, умінь, навичок студентів. На нашу думку, дотримання цього принципу передбачає наявність у блоці самостійної роботи вправ, які б забезпечували формування вмінь знаходити в словах орфограми; правильно писати слова з вивченими орфограмами, а також з орфограмами, що не підлягають правилам; користуватися орфографічним словником; перевіряти написання слова за орфографічним словником; знаходити й виправляти орфографічні помилки; використовувати теоретичні відомості, що вказують на наявність орфограми; групувати слова за видами орфограм; складати орфографічні таблиці та заповнювати їх; виділяти граматичну основу речення; визначати мету висловлювання в реченні; розрізняти окличні й неокличні речення; знаходити граматичні відрізки, що ускладнюють речення; визначати місце смислового відрізка в реченні; з'ясовувати вид інтонації; розрізняти слова автора і пряму мову; розпізнавати загальномишленнєві категорії тощо [4, с. 86, 92].

Принцип свідомості ґрунтується на психологічних засадах навчання. Вивчення навчального матеріалу, представленого в самостійній роботі вимагає повторення значної кількості правил, лінгвістичних термінів і понять. Цей принцип реалізується як під час засвоєння теоретичного матеріалу, так і в процесі виконання практичних завдань. Перевірці усвідомленого матеріалу сприяють питання самоконтролю й висновки після кожного розділу чи теми певного курсу.

Принцип активності й самостійності студентів за умови керівної ролі викладача тісно пов'язаний з принципом свідомості, оскільки центром навчального процесу під час самостійної роботи стає студент, який самостійно оволодіває знаннями, уміннями й навичками під постійним керівництвом викладача. Перед викладачем стоять проблеми двох типів: управління навчальною інформацією (конструювання та структурування) і керування пізнавальною діяльністю (у процесі навчання) студентів. При цьому тільки усвідомлення необхідності вивчення предмета дозволить успішно й своєчасно оволодіти матеріалом курсу, але при цьому матеріал має бути доступним, відповідати психологічним закономірностям сприйняття, пам'яті, мислення.

Принцип систематичності й послідовності в навчанні полягає в тому, що матеріал філологічного спрямування, винесений на самостійне вивчення, розташований у системі й логічній послідовності. Пропонуємо будувати блоки самостійної роботи з чотирьох складових (інформаційно-змістовна, тренажерна, контрольна-моніторингова, довідкова), що становитиме цілісну систему й дає змогу послідовно вивчати й закріплювати матеріал курсу та систематично перевіряти отримані знання, уміння й навички.

Принципи доступності й урахування стартового рівня освіти. Уважаємо ці принципи щільно пов'язаними між собою під час організації самостійної роботи філологічного спрямування. Принцип доступності реалізується у відборі мовного й мовленнєвого матеріалу не тільки з урахуванням вікових особливостей, дотримання правил від простого до складного, а й з урахуванням рівня підготовленості студентів. Тому принцип доступності передбачає врахування стартового рівня підготовки студентів.

Принцип індивідуальної підтримки викладачем діяльності кожного студента пов'язаний з принципом доступності й урахування стартового рівня мовної освіти, оскільки передбачає таку організацію навчального процесу, зокрема спосіб викладу навчального матеріалу, добір вправ і завдань тощо, які б ураховували стартовий рівень мовної освіти та при цьому здійснювали індивідуальну підтримку кожного студента. У системі організації самостійної роботи з дисциплін філологічного циклу така підтримка здійснюється викладачем за допомогою корекції й добору завдань для кожного студента, індивідуальними консультаціями й порадами, постійним моніторингом успішності навчання.

Принцип відповідності застосування нових інформаційних технологій. Особливої уваги цей принцип потребує під час створення й упровадження дистанційної форми самостійної роботи. Ураховуючи специфіку мовних курсів (необхідність чути живе мовлення, його інтонаційне забарвлення, особливості вимови й наголошування, вибір позамовних засобів та ін.), необхідно мінімізувати недоліки інформаційних технологій та активно використовувати переваги.

На нашу думку, перелік цих принципів вимагає доповнення принципом модульності.

Принцип модульності зумовлює розподіл матеріалу за навчальними модулями. Модульний підхід, застосований під час проектування змісту навчальної інформації, вирішує важливе завдання, а саме: конструювання матеріалу таким чином, щоб він диференціював і групував окремі блоки навчальної інформації, забезпечуючи, з одного боку, досягнення кожним студентом поставлених перед ним дидактичних цілей, а з іншого – можливість розробки самостійної роботи в більш повному, скороченому або поглибленому варіантах, залежно від спеціальності й рівня мовної підготовки студента.

Із запропонованих принципів для нашого дослідження важливим є принцип науковості, який передбачає відбір достовірних відомостей про мову, що відповідають сучасному рівню лінгвістичної науки, розвиток необхідних практичних умінь і навичок на базі лінгвістичної інформації, навичок комунікативного креативного характеру та ін. [2, с. 50]. Принцип науковості під час організації самостійної роботи реалізується в навчальному та дидактичному матеріалі, практичних завданнях, де демонструються причинно-наслідкові зв'язки в орфографічних і пунктуаційних явищах тощо.

Уважаємо за необхідне додати до цього переліку такі специфічні принципи навчання філологічних дисциплін, як принципи зв'язку змісту та методів навчання з національною культурою й традиціями та зв'язку теорії з практикою. Принцип зв'язку змісту та методів навчання з національною культурою й традиціями нині набуває особливого значення. Під час організації самостійної роботи з дисциплін філологічного спрямування цей принцип реалізується в доборі текстового дидактичного матеріалу, що репрезентує національні особливості та традиції українського народу. Принцип зв'язку теорії з практикою орієнтує на практичну спрямованість у навчанні мови. Теоретичний матеріал з дисциплін філологічного циклу має практичне спрямування. Він містить багато прикладів, кожний логічно завершений відрізок теоретичного матеріалу закріплюється вправами й завданнями тощо.

Не можна без уваги залишити психологічні принципи, виділені В. Демкіним, Т. Руденко, Н. Серковою, оскільки вони є базою, необхідною для якісного навчального процесу як під час самостійної роботи, так і в системі дистанційного навчання, зокрема докладне й детальне планування навчальної діяльності, її організації, чітка постановка цілей і завдань навчання; розробка таких навчально-методичних матеріалів, які спираються на психологічні закономірності сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, а також вікових особливостей студентів; наявність такого зворотного зв'язку між студентом і викладачем, який забезпечує студенту психологічний комфорт у процесі навчання; здатність студента самостійно працювати з інформацією [1, с. 124-125.]. Особливого значення ці принципи набувають під час навчання філологів, тому що мовлення динамічне, змінне, функціонування в ньому тих чи тих мовних одиниць залежить від потреби й вимагає не сухого використання теорії, а трансформації знань, умінь самостійно обрати певний варіант у різних життєвих ситуаціях. Тому необхідно враховувати здатність студента самостійно працювати з інформацією. Значний обсяг теоретичного матеріалу з мови: велика кількість правил, винятків з них, різноманіття мовних одиниць, їх граматичних форм – потребує під час організації самостійної роботи обов'язкового врахування психологічних закономірностей та вікових особливостей студента.

Проте розробка системи організації самостійної роботи з дисциплін філологічного циклу потребує врахування не тільки зазначених вище загальнодидактичних принципів навчання, а й тих, що є специфічними для системи вищої школи та для навчання дисциплін філологічного спрямування. Услід за лінгводидактами (О. Горошкіна, С. Караман, Л. Паламар, М. Пентиліук, Т. Симоненко) виділяємо такі специфічні принципи навчання рідної мови: функціонально-стилістичної спрямованості в навчанні мови, комунікативної значущості, взаємозв'язку у вивченні всіх розділів сучасної української літературної мови, актуалізації мовних відомостей, удосконалення різних видів мовленнєвої діяльності, професійної спрямованості.

Принцип функціонально-стилістичної спрямованості передбачає, що запропонований дидактичний матеріал повинен відповідати функціонально-стилістичній спрямованості в навчанні мови й мати значний когнітивно-розвивальний потенціал, передусім це тексти класиків української літератури – О. Гончара, П. Загребельного, Ю. Збанацького, Л. Костенко, М. Рильського, Григорія Тютюнника, Т. Шевченка та ін., письменників-земляків – Г. Гайворонської, Б. Грінченка, А. Листопад, І. Савича, І. Світличного, В. Сосюри, Л. Стрельника та ін., які використано як дидактичний матеріал. Тексти художньої літератури є важливим засобом для розвитку багатого, правильного, образного, емоційного мовлення. Тексти наукового стилю спрямовані на розвиток таких комунікативних якостей мовлення як правильність, логічність. З огляду на це, такі тексти мають посідати значне місце в змісті самостійної роботи з дисциплін філологічного циклу для майбутніх учителів початкових класів.

Принципи комунікативної значущості, актуалізації мовних відомостей, удосконалення різних видів мовленнєвої діяльності. В основу змісту самостійної роботи з дисциплін філологічного циклу покладено принципи комунікативної значущості, актуалізації мовних відомостей, удосконалення різних видів мовленнєвої діяльності студентів. Реалізація цих принципів вимагає використання в змісті практичних завдань матеріалу, що є максимально наближеним до умов комунікації й дозволяє вдосконалювати вже набуті знання, умінь й навички

з різних видів мовленнєвої діяльності. Погоджуємося з думкою Т. Симоненко, що одним з основних виявів комунікативної спрямованості є текстоцентризм, тобто прийняття тексту як основного дидактичного засобу [6, с. 186]. Отже, під час створення змістового наповнення завдань з самостійної роботи необхідно використовувати тексти різних функціональних стилів та емоційно-експресивних колоритів як провідний засіб навчання.

Принцип професійної спрямованості зумовлений необхідністю добору дидактичного матеріалу, орієнтованого на майбутню професійну діяльність, а також важливістю імітаційного моделювання комунікативних ситуацій, пов'язаних з професійною або навчальною діяльністю.

Принципи взаємозв'язку у вивченні всіх розділів сучасної української літературної мови. Під час змістового наповнення завданнями самостійної роботи важливо враховувати специфічні лінгводидактичні принципи взаємозв'язку у вивченні всіх розділів сучасної української мови та функціонально-стилістичної спрямованості в навчанні мови. Вивчаючи теоретичний матеріал курсу, студент актуалізує набуті знання, постійно звертається до попереднього матеріалу, що дає йому змогу усвідомити зв'язок між розділами сучасної української мови.

На думку М. Пентиліук, у зв'язку зі зміною сучасної парадигми освіти, що передбачає формування в людини цілісної картини світу, з'явилася необхідність у виділенні, крім традиційних принципів навчання, новітніх: гуманізації, гуманітаризації, єдності національного й загальнолюдського, індивідуалізації та диференціації, оптимізації та ін. [3, с. 6], на яких і побудовано навчальний процес у ВНЗ. Однак із плином часу ці принципи ввійшли в широкий науковий обіг. Тому вважаємо їх традиційними.

Висновки... Таким чином, ми розглянули основні принципи організації самостійної роботи з дисциплін філологічного циклу для майбутніх учителів початкових класів. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у визначенні структурних особливостей та змістового наповнення матеріалів до самостійної позааудиторної роботи з дисциплін філологічного спрямування для майбутніх учителів початкових класів.

Література

1. Демкин В. Психолого-педагогические особенности ДО / В. Демкин, Т. Руденко, Н. Серкова // Высш. образование в России. – 2000. – № 3. – С. 124-128.
2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.
3. Пентиліук М. Дидактичні основи навчання рідної мови / М. Пентиліук // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2003. – № 12 (68) : Педагогічні науки. – С. 5-10.
4. Пентиліук М. І. Методика навчання української мови у таблицях і схемах : навч. посіб. / М. І. Пентиліук, Т. Г. Окуневич. – К.: Ленвіт, 2006. – 134 с.
5. Сергиенко И. В. Дидактические принципы дистанционного обучения / И. В. Сергиенко // Инновации в образовании. – 2006. – № 2. – С. 69-77.
6. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів : монографія / Т. В. Симоненко. – Черкаси : Вид-во Вовчок О. Ю., 2006. – 328 с.
7. Сластѣнин В.А. Педагогика : учебн. для студ. высш. учеб. заведений /В. А. Сластѣнин, И. Ф.Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Сластѣнина. – 9-е изд., стер. – М. : Издат. центр "Академия", 2008. – 576 с.

Анотація

У статті розглянуто основні принципи організації самостійної позааудиторної роботи з дисциплін філологічного спрямування для майбутніх учителів початкових класів. Розкрито сутність основних загальнодидактичних, методичних та специфічних принципів.

Аннотация

В статье рассмотрены основные принципы организации самостоятельной внеаудиторной работы по дисциплинам филологического направления для будущих учителей начальных классов. Раскрыта суть основных обще дидактических, методических и специфических принципов.

Summary

In the article the basic principles of self-organization of extracurricular work in the disciplines of philological directions for future teachers of primary classes. The essence of the main didactics, methodical and specific principles.

Ключові слова: самостійна робота, організація самостійної роботи, принципи організації самостійної роботи.

Ключевые слова: самостоятельная работа, организация самостоятельной работы, принципы организации самостоятельной работы.

Key words: independent work, organization of independent work, the principles of organization of independent work.

Подано до редакції 07.04.2013.

УДК 821.161.2(07)

© 2013

Пустовіт В.Ю.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКА В ШКОЛІ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Актуальність вивчення життєпису письменника все більше потребує наукового обґрунтування з позицій інноваційної методики. Сталою традицією є використання хронологічних таблиць, запис основних подій з життя письменника, заучування біографії, поданої в підручнику –